TRÆK AF DE SENERE ÅRS ØKONOMISKE OG POLITISKE UDVIKLING I HOLLAND

VAGN HEISELBERG

Udviklingen i Holland i efterkrigsårene er det bedste bevis på rigtigheden af Storm Petersens ofte citerede ord om vanskelighederne forbundet med at spå – især om fremtiden. Umiddelbart efter krigsafslutningen stod man foran genopbygningsopgaver så enorme, at den indenlandske opsparing slet ikke var tilstrækkelig til at dække behovet. Dertil kom et eksplosivt voksende befolkningstal med de deraf følgende krav til boliger, skoler, samfærdselsmidler og nye arbejdspladser etc., samt de store økonomiske og politiske vanskeligheder, der var forbundet med tabet af de store indonesiske besiddelser – for slet ikke at tale om de befolkningsmæssige og følelsesmæssige problemer dette tab rejste.

Men måske skal den psykologiske forklaring på den forbløffende stedfundne udvikling netop søges i denne sidste kendsgerning i forbindelse naturligvis med den almindelige konjunkturudvikling i den vestlige verden og Hollands medlemsskab af Benelux-unionen og af de seks europæiske fællesskabslandes økonomiske samarbejde og deraf følgende integration. En hollandsk økonom, der givet ikke kendte Dalgas eller hans efter Danmarks tab af Sønderjylland i 1864 berømte ord om, at hvad udad tabes skal indad vindes, brugte som en forklaring på det skete i Holland bogstavelig talt de samme ord.

Det var til langt hen i 50'erne almindeligt i hollandske familier, der er rigere på børn end danske, alvorligt at drøfte, hvor i verden den store børneflok ville havne. Ikke på grund af ungdommelig trang til eventyr og til at se sig om i verden. Nej, simpelthen fordi man i disse år ikke kunne se udveje for, hvorledes den hastigt voksende befolkning overhovedet skulle kunne beskæftiges inden for det lille Hollands grænser. Fra regeringsside gjorde man et stort arbejde for at støtte udvandringen, og hundredtusinder af driftige hollændere er efter krigsafslutningen med kontanthjælp fra regeringen fra Rotterdams havn draget ud til andre verdensdele for at skaffe bedre vilkår til den tilbageblevne del af befolkningen og for at søge at skabe

sig selv en fremtid derude i det fremmede. I dag står Holland trods dette med et befolkningstal, som i 1963 passerede de tolv millioner – eller halvtreds pct. flere, end der var indbyggere før krigen – og har ingen arbejdsløshed. Officielt 20–30.200, men det er den »hårde kærne« af arbejdsmarkedet, som det er fast umuligt at skaffe nogen beskæftigelse til.

Hvad der er sket, kan der for danske være al anledning til at se nøjere på, fordi Holland tvunget af ydre omstændigheder måtte fremskynde en proces, som også det danske samfund er i gang med – omend noget langsommere – at gennemløbe. Så hastigt er denne udvikling gennemløbet, at mange danske endnu ikke har vænnet sig af med at betragte Holland som landbrugs- og tulipanlandet. I dag beskæftiges fire gange så mange mennesker i hollandsk industri som i hollandsk landbrug, selv om den tilbageblevne del i landbruget på grund af rationalisering og moderne driftsmetoder sørger for, at Hollands eksport af landbrugsvarer stadig indtager en betydelig plads på verdensfødevaremarkedet.

– – –

Men måske kan det være på sin plads at begynde med at repetere lidt af de generelle ting om Holland, som i denne sammenhæng kan være nyttige for et helhedsindtryk. Det hollandske areal er 40.900 km², men heraf er kun ca. 33.000 km² jord, resten er vand, havarme, søer, floder, kanaler. I landvinding er man eksperter. Man er i gang med den omfattende Deltaplan, som ikke så meget skal skaffe ny landbrugsjord, som det skal skabe sikring imod nye oversvømmelseskatastrofer, som den man havde i 1953. Og verdens største landvindingsprojekt, nemlig tørlægningen af Zuidersøen, arbejder man stadig på. Man har allerede indvundet ca. 125.000 hektar frugtbar aberbrugsjord, regner med godt 100.000 hektar endnu, når hele projektet er færdig og har dermed øget det hidtidige nytteareal med ca. 9 %.

Over halvdelen af Hollands bebyggede areal, og deraf langt den tættest befolkede del, er indvundet fra havet og ligger beskyttet af diger under havets overflade. I alt godt 12 millioner indbyggere lever i dag i Holland, som med sine mere end 350 mennesker pr. kvadratkilometer hører til verdens tættest befolkede lande. Med en årlig befolkningstilvækst på 150–200.000 stilles der stedse stigende krav til produktion, produktivitet og råstofimport. For Holland ligner Danmark derved, at det er meget råstoffattigt. Men man lærte tidligt at investere i uddannelse og dygtiggørelse – og byggede sin høje levestandard op på forarbejdning og forædling af indførte råstoffer, hvad enten det var til industrien eller til landbruget.

På mange måder har Hollands landbrug mindet om dansk. Og har for adskillige varegruppers vedkommende tillige været en af vore hårdeste konkurrenter på verdensmarkedet først og fremmest på det britiske marked. Klima og jordbundsforhold har især været fordelagtigt for intensivt kvæg-

brug og for gartneribrug. Vel dyrker man korn, men de to tredjedele af forbruget indføres – og man nærer ingen lyst til at ændre på dette forhold. Man har store arealer med græs, men gennem en meget kraftig gødskning får man helt anderledes udbytter af disse græsarealer end vanligt er i andre lande. Trods sit forholdsvis ringe areal er Holland stolt af at være verdens største eksportør af æg, kartoffelmel, kartofler, kondensmælk og ost. Andre eksportprodukter er smør, bacon, skinker, grønkonserves og blomsterløg. Tillige har man verdens højeste ydelse pr. kontrolleret ko, og man har højeste pr. hektar-udbytte af sukkerroer og kartofler.

Men selv med et så moderne og rationelt drevet landbrug blev det tidligt klart, at det ikke var muligt at give en så stor befolkning en høj levestandard alene gennem landbrugseksporten, især ikke da andre lande i voksende omfang beskyttede deres egne landbrug.

Industrialiseringen begyndte tidligt, men stod trods alt i mange år i skyggen af landbruget, og hvor måske netop Danmark som konkurrent først og fremmest bed mærke i landbrugseksporten uden at skænke industrien samme opmærksomhed. Af råstoffer ud over jorden har Holland kul og olie samt visse mineraler og salt – og så naturgassen. Man har længe vidst, at der var naturgas i Holland, men det er først i de allerseneste år, at man for alvor er blevet opmærksomme på, hvor rent ud fantastiske forekomster det i virkeligheden drejer sig om. Denne opdagelse vil komme til at påvirke den industrielle udvikling i Holland i betydelig grad i de kommende årtier. Ikke alene vil man kunne øge forbruget mange gange det nuværende, standse al produktion af kogegas, forsyne industrier med gas etc., men man er allerede nu langt inde i forhandlinger om at forsyne adskillige nabolande med gas, således Belgien, Tyskland og Frankrig og muligvis England. I sidstnævntee fald skal gassen transporteres gennem en pipeline over Kanalen. I øjeblikket bruger man naturgassen til at lokke nye industrier til områder, hvor man ønsker øget industrialisering i første række i Nordholland. Det spiller nemlig ingen rolle at forære disse industrier al den gas, de skal bruge i sammenligning med, hvad det betyder at få udviklet disse egne.

Nord- og Østholland, der tilsammen udgør mere end halvdelen af det hollandske område, rummer ikke en tredjedel af befolkningen. I disse områder lever »kun« 193 indbyggere pr. kvadratkilometer mod 810 i Vest og Centralholland. Derfor er også sat en aktiv egnsudviklingspolitik i gang, som altså nu har fået hjælp af naturgassen.

I dag er kun en halv snes procent af den hollandske befolkning beskæftiget ved landbrug, mens 42 pct. er beskæftiget ved industri og resten i andre sektorer. Men allerede ved århundredskiftet var dog henimod 30 pct. beskæftiget ved industri. Det var i første række hjemmemarkedsindustri samt skibsbyggeri og maskinindustri. For skibsfarten har gennem århundreder spillet en stor rolle for Holland. Den hollandske handelsflåde udgør

i dag mere end 1500 skibe på tilsammen ca. 5 millioner BRT. Og Rotterdams nye havn, der er udviklet og moderniseret efter ødelæggelserne under 2. verdenskrig, er en af verdens allerstørste. Dertil kommer kanal- og flodtransporterne, der fra hollandske havne går langt ned i Europa, og hvor de transporterede mængder overstiger handelsflådens oversøiske.

– – –

Den industrielle ekspansion i Holland begyndte allerede i mellemkrigsårene. Man kom i gang med sværmetalindustri, efter at have bygget højovnsværk i Ijmuiden, man indførte jernerts og eksporterede råjern. Man kom i gang med fremstillingen af kvælstof, den elektrotekniske industri fik hurtigt et bemærkelsesværdigt omfang, også kunstfiberindustrien nåede allerede i 20'erne en betydelig størrelse. Denne udvikling fortsatte trods 30'ernes krise med tilhørende afsætningsvanskeligheder – og den industrielle produktion steg fra 1926 til 1938 med ca. 40 %.

Spredningen af industrien og den kraftige udvikling kom først for alvor i gang efter 2. verdenskrig. En meget betydende faktor var, at man her kunne byde nye industrier to ting, rigelig arbejdskraft og stabile og lave lønninger. Den stramme løn- og prispolitik man havde været nødt til at gennemføre i efterkrigsårenes vanskelige genopbygningsperiode, kunne man på grund af befolkningsoverskuddet og en årlig vækst i befolkningstallet med 1 1/2–2 % fastholde længere end de fleste andre lande. Dette gav den hollandske industri en gunstig konkurrenceposition i sammenligning med andre landes, og det betød samtidigt en fristelse for mange udenlandske industrier, som især efter dannelsen af det europæiske økonomiske fællesskab søgte efter et brohoved inden for dette marked, førend det havde fået opbygget sin fælles ydre toldtarif.

Fra hollandsk side lægger man ikke mindst selv vægt på denne tilvækst af udenlandske industrier, men det gunstige klima satte vækst i nye hollandske industrier også. En opgørelse i 1961 viste, at man da havde 10.450 virksomheder, der beskæftigede mere end 10 mand – med i alt 1.014.700 beskæftigede, en samlet omsætning på 36.700 millioner gylden og en eksport på 10.900 mill. gylden. 35 % af arbejderne havde imidlertid deres beskæftigelse på kun 126 virksomheder, der i alt beskæftigede ca. 375.000 af den samlede arbejderstab i industrien. Og 1750 virksomheder beskæftigede i alt ca. de 3/4 af arbejderne. I denne forbindelse kan nævnes, at Holland er godt med, hvad meget store virksomheder angår. En nylig udsendt statistik over de største virksomheder inden for Fællesmarkedet og Storbritannien viser, at de to største, nemlig Royal Dutch/Shell og Unilever, der er hollandsk-engelske, tilsammen havde en bruttoomsætning på 12.500 millioner dollars i 1962. Største rent hollandske foretagende var dette år Philips med en omsætning på 1500 mill. dollars, hvilket placerede det som 8. største i dette selskab. Som nr. 78 kom De kgl. Hollandske Høj-

ovne med 230 mill. dollars og Staatsmijnen med 190 mill. dollars som nr. 83.

Fra den hollandske stats side har man ikke alene været interesserede i storindustrier, men også i at støtte de mange små nye, som man finder udgør et sundt og levende element i industrien. Derfor har man på en række områder i lovgivningen taget særlige hensyn hertil ved f. eks. fremskaffelsen af finansieringsmuligheder, ved skattepolitik o. l.

Fra offentligt hold har man som nævnt også støttet bestræbelserne på at få udenlandske virksomheder til landet, idet man tidligt var klar over, at et bredt grundlag var nødvendigt, hvis Holland for alvor skulle kunne optræde som industrination, og at en betingelse for en udbredt industrialisering blot ikke var rigelig arbejdskraft og en stabil pris- og lønpolitik, men mange industrier er desuden afhængige af suppleringsindustrier. Den hollandske stat har ikke støttet udenlandske virksomheder specielt, men man har været omhyggelige med over for disse at føre en *ikke*-diskriminatorisk politik, således at de har fået nøjagtig de samme rettigheder og pligter som tilsvarende hollandske. Hvad man imidlertid i særlig grad har været glad for, er, at de udenlandske virksomheder har givet hollandsk industri den bredde, den hidtil savnede, og man har fået et længe ønsket tilskud af teknisk kunnen og erfaring.

I 1959 var der i Holland 300 virksomheder helt eller delvist udenlandsk ejede. Dette tal var i 1963 vokset til over 530, hvoraf de 300 var rent udenlandsk ejede. På lande fordelte de sig med 224 til USA, 91 til England, 42 til Belgien, 69 til Tyskland, 39 til Schweiz, 30 til Sverige og 11 til Frankrig. Der er to helt danskejede virksomheder og fem, hvor danske og hollandske interesser er gået sammen. 200 af disse virksomheder er i metalindustrien og over 100 i den kemiske industri.

På samme måde som den hollandske industri fik mulighed for yderligere markedsudvidelse gennem medlemsskabet i Fællesmarkedet, er det klart, at en stor del af de udenlandske industrier er kommet til landet for derfra at udvide eller bibeholde deres eksport til de seks's marked. For hollandsk industris vedkommende har man i høj grad draget fordel af den almindelige ekspansion som ansporede til yderligere aktivitet. I 1955 kom 40,7 % af Hollands import fra EEC-området, 15,9 fra EFTA-lande og 14,8 % fra USA og Canada. For 1962's vedkommende var de tilsvarende procentdele 50,2, 14,5, 12,0. Samme tendens gør sig gældende for eksportesn vedkommende. Til EEC-landene steg eksporten fra 38,3 til 49,2, for EFTA derimod en tilbagegang fra 24,7 til 23,1, USA og Canada fra 6,5 til 5,1 (jfr. tabel I).

Ser man på import og eksport i penge, er det tydeligt, at Tyskland og Belgien er Hollands vigtigste samhandelspartnere med England på Tredjepladsen (jfr. tabel II).

TABEL I

Import og export for grupper af lande (i pct.)

	Total	Benelux	Fælles-markedet	EFTA[1])	Europa	USA og Canada	Resten af verden
Import							
1955	100	18.1	40.7	15.9	57.5	14.8	27.7
1956	100	18.9	41.4	15.3	57.7	15.2	27.1
1957	100	18.1	41.1	15.3	57.1	14.4	28.5
1958	100	17.9	41.9	14.9	56.8	12.7	30.5
1959	100	18.4	44.4	14.5	59.7	11.7	28.6
1960	100	18.3	45.8	14.0	60.6	14.6	24.8
1961	100	19.0	49.2	14.4	64.5	11.9	23.6
1962	100	19.7	50.2	14.5	64.4	12.0	23.6
Export							
1955	100	13.8	38.3	24.7	64.5	6.5	29.0
1956	100	14.2	40.4	23.9	66.0	6.9	27.1
1957	100	15.5	41.6	24.3	67.6	5.8	26.6
1958	100	15.0	41.6	25.2	68.7	6.4	24.9
1959	100	14.7	44.3	23.5	69.5	6.5	24.0
1960	100	14.3	45.9	23.7	71.5	5.5	23.0
1961	100	15.1	47.6	22.8	72.5	5.1	22.4
1962	100	14.7	49.2	23.1	74.5	5.1	20.4

[1]) England, Sverige, Norge, Danmark, Schweiz, Østrig, Portugal.

TABEL II

Import fra og export til vigtigste lande (i millioner gylden).

Import	1938	1959	1960	1961	1962
Vesttyskland	301[1])	3098	3712	4313	4469
Belgien–Luxembourg	162	2747	3155	3549	3804
USA	153	1649	2276	2073	2199
Storbritannien	115	1132	1183	1335	1405
Kuwait	–	512	504	379	427
Sverige	30	431	510	579	603
Frankrig	65	532	660	857	908
Indonesien	102	272	236	149	69
Argentina	64	277	263	254	314
Italien	13	272	363	453	531
Andre lande	411	4046	4355	4711	4629
	1416	14969	17217	18652	19358
Export	1938	1959	1960	1961	1962
Vesttyskland	154[1])	2964	3452	3630	4025
Belgien–Luxembourg	106	2009	2184	2373	2444
Storbritannien	235	1470	1676	1564	1755
USA	37	778	743	691	725
Frankrig	60	726	902	978	1100
Sverige	36	574	727	701	708
Italien	12	370	490	500	597
Danmark	8	345	392	411	412
Schweiz	21	323	348	403	463
Norge	16	301	259	271	251
Andre lande	348	3843	4132	4190	4116
	1043	13703	15305	15712	16596

1) Hele Tyskland.

Udenrigshandelen har altid i Hollands historie spillet en betydelig rolle, hvilket giver sig af sig selv for et land med en tidligt udviklet stor skibsfart, med et landbrug der på et tidligt tidspunkt indrettede sig på forædling på basis af indførte fodermidler og en industri, der i overvejende grad var afhængig af indførselen af råstoffer af snart sagt enhver art. Men dertil kommer, at Holland på grund af sin geografiske beliggenhed i forbindelse med skibsfartens tidlige store rolle har været et handelsområde, et transitområde for enden af den europæiske vandtransports rygrad Rhinen. Ca. 30 % af nationalindtægten er umiddelbar afhængig af eksporten af vare og tjenesteydelser, og industriens udlandsomsætning udgør ca. en tredjedel af den totale omsætning.

Den tendens, der fremgår af de foregående tal, til en forøgelse af samhandelen med de øvrige medlemslande inden for fællesmarkedsområdet og en nedgang i handelen med såvel EFTA-landene som med USA og den øvrige verden er blevet forstærket i 1963 og den forløbne del af 1964, og der synes ikke at herske tvivl om, at dette vil fortsætte.

Men denne vækst falder næsten udelukkende på industrisektoren. Så snart talen er om landbrugsvarer, er tendensen ikke nær så udpræget. Ganske vist har Holland øget sin eksport til Italien og Frankrig, men til gengæld er der nedgange for eksporten til såvel Belgien som til Vesttyskland, der hidtil har været langt den største aftager af landbrugsvarer med ca. en tredjedel af totaleksporten.

Men stadigvæk er det dog sådan, at godt halvdelen af den hollandske samhandel også hvad angår landbrugsprodukter falder på fællesmarkedslande. Af politiske såvel som af samhandelsmæssige grunde i øvrigt er Holland fortsat stærkt interesseret i den verden, der ligger uden for Fællesmarkedet. Det kom klart til udtryk under forhandlingerne om Englands og øvrige EFTA-landes optagelse i eller associering med De Seks, og efter sammenbruddet i Bruxelles den 29. januar 1963 har Holland ikke forsømt nogen lejlighed til at pege på det ønskelige i en genoptagelse af forhandlingerne og en udvidelse af fællesskabet med de nordeuropæiske demokratier. Den samme trang til verdensåbenhed spores i Hollands stillingtagen til Kennedy-runden, det storstilede forsøg på inden for rammerne af GATT gennem forhandlinger i første række mellem USA og EEC så vidt som det nu er gørligt at nå til en halvtreds procents reduktion af alle toldsatser og til en fjernelse af ikke-toldmæssige handelsbarrierer.

I den udstrækning det er muligt at påvirke udviklingen og beslutningerne inden for det europæiske økonomiske fællesskab, som Holland også i det rent praktiske daglige arbejde er et virksomt medlem af, søger man at forfølge den politik, som for landet selv har været retningsgivende helt siden krigsafslutningen. Samtidig med, at man er på det rene med, at det er forbundet med fordele for hollandsk industri at få friere og friere adgang til et

marked med 180 millioner indbyggere med en stadig voksende købekraft, er den traditionsmæssige trang hos en gammel handels- og søfartsnation til en verdensåben politik stadig fremherskende i hele det hollandske folk.

– – –

Holland er et land af individualister. I politik som i økonomi. Hvilket regeringen har måttet tage i betragtning ved udformningen af den økonomiske politik, der har været gennemført under denne ekspansionsperiode. Det er privat foretagsomhed, der har skabt fremgangen, og regeringen har da også ved flere lejligheder understreget, at en produktion skabt ved privat foretagsomhed, betyder den bedste garanti for en optimal udnyttelse af den enkeltes evner og trang til udfoldelse.

Men tillige er Holland et land med stor social forståelse. Nogen uhæmmet individualisme har ikke fået lov at udfolde sig. Hollandske arbejder- og arbejdsgiverorganisationer var allerede fra begyndelsen af efterkrigsårene på det rene med den udfordring, hele landet stod overfor. Og de store vanskeligheder, landet havde at kæmpe med, gjorde et samarbejde mellem arbejdsmarkedets parter ikke alene forståeligt, men i høj grad nødvendigt. Naturligvis stræber enhver efter størst mulig velstand i en atmosfære af frihed, men der var en almindelig forståelse af, at man i den vanskelige periode måtte afstemme kravene efter de muligheder, der var forhånden.

Samarbejdet, man lærte under krigen, var om muligt endnu mere nødvendigt efter befrielsen, som Holland oplevede som det hårdest ramte af alle lande, og hvor genopbygningsopgaverne var næsten ufatteligt store. Oven i alt dette kom så tabet af de indonesiske besiddelser, som betød en del for såvel hollandsk økonomi, for beskæftigelsen – og for prestigen. Det lod ingen hollænder uberørt. Og disse faktorer er nødvendige for forståelsen af, hvorfor det så længe lykkedes for den hollandske regering at holde et stabilt pris- og lønniveau. Alle var på det rene med samfundets økonomiske vanskeligheder – og det skabte en social-økonomisk indstilling, som har holdt sig lige til de seneste år. På grund af det stærke individualistiske islæt i hele økonomien var man hidtil veget tilbage for planlægning. Regeringen udarbejdede ganske vist »planer«, som har dannet grundlag for de økonomiske drøftelser, man stadig har med arbejdsmarkedets parter, men det har mere været forsøg på at bedømme den kommende økonomiske ekspansion, end det har været en fastlæggelse. Disse »forudsigelser« har alene tjent som et grundlag for de drøftelser om priser og lønninger, som har været årligt tilbagevendende begivenheder.

En vis kontrol af den økonomiske vækstrate har også været nødvendig for at undgå alvorlige forstyrrelser i den økonomiske ligevægt, for ikke at skabe spænding mellem produktionskapaciteten og forbrugsefterspørgselen, hvilket bl. a. kunne ske, hvis f. eks. de offentlige udgifter blev sat for kraftigt i vejret.

Dertil kom, at man gennem 50'erne søgte at afbalancere priser og lønninger på en sådan måde, at Holland så afhængig af sin udenrigshandel som tilfældet er, stadig kunne være i en gunstig konkurrencemæssig stilling på grund af relativt lave produktionsomkostninger. Derfor har regeringens økonomiske politik hele tiden søgt at influere økonomien ved at sætte ind på strategisk vigtige punkter. De offentlige udgifter er det vigtigste område til sikring af balance i den økonomiske vækst – men også Centralbanken har spillet en rolle her ved nøje at følge kreditmulighederne.

I årene fra 1952 og til 1961 kunne man notere en årlig produktionsstigning på 7 % samtidig med, at balancen i økonomien blev opretholdt. I 1959 og 1960 endog 9 og 13 %, men omslaget begyndte at vise sig i 1961, hvor mange sektorer indenfor industrien havde nået kapacitetsgrænsen – og efterspørgselspresset begyndte for alvor at sætte ind i 1962. Her nåede man rekordhøjder for beskæftigelsen. Den frygt, man et tiår tidligere havde næret for, om det overhovedet var muligt at skaffe beskæftigelse til de mange indbyggere og den stadigt stærkt voksende befolkning, afløstes nu af mangel på arbejdskraft og sortbørslønninger.

At den førte lønpolitik ikke var tilstrækkelig længere blev meget hurtigt mærkbar. Først og fremmest i byggeindustrien. Holland har som de fleste andre vesteuropæiske lande stadig et stort behov for boliger. Man har på mange måder ført en social boligpolitik, der kan minde om den danske, og er på grund af beskæftigelsessituationen slået ind på en begrænsning af byggetilladelser også. Dels dette, dels den ret stramme lønpolitik førte imidlertid med sig, at en del arbejdere i byggeindustrien søgte over grænsen til Vesttyskland, hvor der var bedre indtjeningsmuligheder.

Den nye udvikling gav sig også udslag i, at priserne på en række område begyndte at gå foruroligende i vejret, så tydeligt at den nye regering, der udgik af valget i sommeren 1963, så sig nødsaget til at slå ind på en anden løn- og prispolitik. Og så kraftigt var presset fra arbejderne, der følte, at priserne var galoperet langt i forvejen for lønningerne, at de ved årsskiftet fik gennemtvunget en 10 % lønstigning.

I modsætning til andre medlemslande af Fællesmarkedet har Holland ikke søgt at afbøde presset på arbejdsmarkedet ved i stor stil at indføre fremmed arbejdskraft. En del udenlandsk arbejdskraft er i Holland, italienere, spaniere og grækere, men det har aldrig fået det omfang, som f. eks. i nabolandene Tyskland, Belgien og Luxembourg – i sidstnævnte land er en tredjedel af arbejderstyrken nu indvandret. Boligsituationen, fagbevægelsens solide organisering etc. – og sprogvanskeligheder er vel hovedårsagen hertil.

Men selv om inflationsspiralen er begyndt at snurre i Holland nu, er der dog stadigvæk en del af den pris- og løndisciplin, der blev lært i årene efter krigen, tilbage. Og et af de mest forbløffende tegn herpå – når sam-

menligning drages med andre lande – det forbløffende ringe antal strejker eller tilløb til sådanne, der har været i Holland.

Men der er kommet en uro på det hollandske arbejdsmarked, som man faktisk har været ukendt med siden krigsafslutningen. Dette er ikke blevet mindre af, at Partei van der Arbeid, der ellers traditionsmæssigt har været med i alle regeringskoalitioner efter krigen på nær den forrige, heller ikke kom med i den nye – og oven i købet måtte lide en efter hollandsk målestok ret følelig tilbagegang i stemmer. Mens regeringen før valget havde nogenlunde ro fra arbejderfronten, idet arbejderpartiet var varsom med at stille for store krav i forventning om selv at skulle være med til i en ny regering at indfri disse, så var den nye arbejderpartifrie regering ikke blevet ret gammel, førend man fik at mærke, at oppositionen nu var blevet kraftigere. Det var arbejderpartiets leder, der rejste kravet om lønstigninger, hvor regeringen, der af hensyn til bevarelsen af konkurrenceevnen over for udlandet havde haabet på at kunne have nøjedes med en 4 % stigning, måtte gå med til en 10 % stigning – og ingen tør i dag sige, om man vil kunne nøjes hermed. Regeringen har taget forholdsregler for at undgå prisstigninger, som automatisk skulle føre nye lønstigninger med sig, men er de tilstrækkelige? Det er spørgsmålet i hollandsk økonomi i dag, hvor man tillige spørger, om det vil kunne lykkes for den nuværende regering med en aggressiv opposition at fastholde den pris-løn-balancepolitik, som hidtil har givet landet den fantastiske økonomiske ekspansion, det har haft, og som navnlig gav det en fordel i konkurrencemæssigt over for udlandet og over for de øvrige partnere i Fællesmarkedet. Det er i øvrigt også medlemsskabet i Fællesmarkedet, som har været med til at skabe uroen på det hollandske arbejdsmarked, fordi det stod de hollandske arbejdere mere og mere klart, at de var bagefter arbejderne i de øvrige medlemslande, at lønningerne ikke var »europæiske«.

Den nye og unge Marijnen-Biesheuvel-regering er vel stærkt europæisk sindet, måske den af de seks fællesmarkedslandes regeringer, der som fællestræk har det mest udprægede positive sigte mod det store europæiske fællesskab, men man er i den øjeblikkelige økonomiske situation alligevel ængstelige for at en for pludselig overgang til »europæiske« lønninger skal sætte inflationen, der i de sidste måneder med voksende kraft har bredt sig som en vifte ud over EEC-fællesskabet, endnu kraftigere i gang i Holland.

Den økonomiske situation er alvodlig. Det lægger hverken regeringen eller den hollandske centralbanks direktør dr. Holtrup skjul på. Den hollandske gyldens købekraft er svækket, og der er, hed det i bankens i foråret udsendte årsberetning al mulig grund til at frygte, at løneksplosionen på 10–12 pct. vil være en alvorlig trussel mod hele fundamentet for det økonomiske system, man ellers med så stort held byggede op i efterkrigsårene. Den reelle værdi af lønstigningen er imidlertid straks halveret på grund af

stigningerne i leveomkostningerne, og regeringen véd, at krav om nye lønstigninger venter om hjørnet, hvis ikke det lykkes at holde leveomkostningerne i ave.

Men centralbankledelsen har alvorligt advaret imod, at omkostningsstigningerne udhuler gylden'ens købekraft. Stabile penge har været et kendetegn i efterkrigsårene, kommer der nu ustabilitet, kan krise og hvad værre er blive den alvorlige følgesvend.

Derfor følger regeringen også nøje drøftelserne om en fælles inflationshemmende politik, som de seks fællesmarkedslande nu på kommissionens forslag er i gang med. Men samtidigt er man opmærksom på de konsekvenser, den fælles landbrugspolitiks gennemførelse vil kunne få for omkostningsniveauet i Holland. Allerede ved det meget omtalte juleforlig i december 1963 forsinkede den hollandske regering den endelige vedtagelse med et par døgn, fordi en fastlåsning af prisforholdet mellem smør og margarine ville betyde øgede leveomkostninger for det margarinespisende smørproducerende Holland. Den hollandske landbrugsminister Barend W. Biesheuvel har med støtte af økonomiminister – tidligere professor i økonomi – J. L. Andriessen (med sine 35 år regeringens benjamin) ligeledes advaret imod konsekvenserne for brødpriserne under forhandlingerne om gennemførelse af en fælles kornpris for hele merkedsområdet.

Regeringen, derh ar fungeret knapt et år, har haft to alvorlige problemer at tumle med i dette tidsrum. Det ene økonomien, det andet udviklingen omkring prinsesse Irenes forlovelse og ægteskab med den franske prins Hugo Carlos af Bourbon Parma.

Regeringen, der med en gennemsnitsalder på ca. 46 år er den yngste Holland hidtil har haft, ledes af den 46-årige katolske tidligere landbrugsminister Victor Marijnen og med den to år yngre nuværende landbrugsminister Barend W. Biesheuvel (antirevolutionær, protestant) som vicepremierminister. Den er som alle hollandske efterkrigsregeringer en koalition mellem de samme fire partier, som dannede den forrige regering, nemlig det katolske folkeparti, det liberale parti samt de to mindre, protestantiske partier, det antirevolutionære, som vicepremierministeren tilhører, og som har sit navn fra aldrig at har villet anerkende den franske revolution og hvad denne stod for – samt det kristeligt-historiske parti.

Som der næsten efterhånden er blevet tradition for i hollandsk politik, kom den nye regering først til verden efter langvarige og besværlige fødselsvanskeligheder. I næsten tre måneder forhandlede man frem og tilbage inden det lykkedes at få brikkerne og navnlig personerne i den kommende regering til at falde til rette.

Holland er de mange og de små partiers demokrati med 3–4 partikoalitionsregeringer som det almindelige. Ved valget i fjor opstillede således ikke færre end 21 partier kandidater, hvoraf der dog kun valgtes repræsen-

tanter for 10. To store partier er dominerende, det katolske folkeparti og det socialdemokratiske Partie van der Arbeijd. Sidstnævnte var med i samtlige efterkrigsregeringer på nær den forrige. Det havde som tidligere nævnt sikkert regnet med at blive repræsenteret igen efter 1963-valget. Een periode i opposition skulle, troede man, betyde tilbagevenden med øget mandattal eller i det mindste med et så stort stemmetal, at det katolske folkeparti ikke kunne komme uden om arbejderpartiet ved regeringsdannelsen. Og så gav valget det efter hollandske forhold ret sensationelle udfald, at partiet mistede fem mandater. De blev vundet af et helt nyt parti, de frie bønders parti, som var startet imod organisationstvangen inden for det hollandske landbrug. Desuden vandt et nyt pacifistisk socialparti, der har udskilt sig fra arbejderpartiets venstre fløj, 2 mandater. De øvrige koalitionspartnere liberale og Antirevolutionære tabte.

	Mandatfordelingen i			
	Underhuset		Senatet	
	1963	1959	1963	1959
Katolske Folkeparti (R)	50	49	26	26
Arbejderpartiet	43	48	25	23
Liberale (R)	16	19	7	8
Antirevolutionære Parti (R) ..	13	14	7	8
Kristeligt-historiske Parti (R) .	13	12	7	8
Pacifistiske Socialister	4	2	2	0
Kommunister	4	3	1	2
Reform. Parti	3	3		
Frie Bønder	3	0		
Reform. Union	1	0		
	150	150	75	75

Nu bagefter mener arbejderpartiet, at nederlaget skyldes, at man har ført en for ansvarsbevidst politik, at man ikke var gået ud i en kraftigere opposition. Når man ikke gjorde det, skyldes det, at man havde regnet med som givet at skulle vende tilbage – og derfor ikke ønskede at gøre det sværere for en ny regering at skulle indfri løfter og krav fra valgkampen.

Hvad der for en ikke-hollænder kan give anledning til undren er, at hele den økonomiske situation ikke allerede under valgkampen gav sig mere synlige udslag end tilfældet var det. For allerede sidste forår, da valgkampen blev indledt, var det klart, hvad der var i vente. Vel havde vel kun de færreste regnet med en så kraftig acceleration, som kom, men hele udviklingen på arbejdsmarkedet, inflationstendenserne fra andre fællesmarkedslande, og den voksende »europæisering« af pris- og lønniveau var alvorlige advarsler.

Alligevel var hovedemnerne ved debatten, hvorvidt man skulle have

endnu en fjernsynslinje, en kommerciel, om den hidtidige politisk-religiøse dominans af radio og fjernsyn skulle afløses af en ny af kirker og partier mere uafhængig radio- og TV-ledelse samt af de »frie bonders« kamp imod organisationsvældet – i øvrigt kraftigt støttet af det største hollandske byblad De Telegraaf, som af principielle liberale grunde gav plads for de frihedselskende bønders synspunkter i en sådan grad, at der faldt mange bystemmer på dette ellers udprægede agrarparti.

Arbejderpartiets nye oppositionstrang har siden været mærkbar i flere vigtige spørgsmål. Naturligvis først og fremmest i hele debatten om økonomien og pris- og lønpolitikken, hvor den tilbageholdenhed, som prægede partiet før valget, nu helt synes forsvundet. Men også i et spørgsmål som vil indtage en voksende plads i hollandsk politik i de kommende år, nemlig naturgassen. Regeringen har hidtil været forsigtig med at forudsige de mængder af naturgas, der er til rådighed. For forsigtig mener oppositionen. Desuden angribes regeringen for at fastsætte prisen på naturgas til husholdningsbrug for højt. Den første naturgas blev ledet ind i hollandske hjem for et halv års tid siden. Selv om det er de store olieselskaber, der har fundet og udvinder gassen, er regeringen med i ledelsen af det selskab, der står for gassens brug i Holland og som fastsætter prisen til de kommunale gasværker, der fortsat står for distribueringen. Kommunerne har hidtil haft en betydelig indtægtskilde gennem salget af bygas, og kvier sig naturligvis ved at opgive denne gode indtægtskilde. Men befolkningen, der véd at tusinder af milliarder af kubikmeter gas ligger i jorden og venter på at blive brugt uden nævneværdige omkostninger, kan ikke forstå at dette ikke betyder et stort prisfald – ydermere når det kan bruges som middel til at holde leveomkostningsindekset nede. Derfor har arbejderpartiet fundet grobund for sin kritik imod høje gaspriser.

En væsentlig ting for bedømmelsen af hollandsk indenrigspolitik er i øvrigt den kraftige infiltration af religion i det politiske liv. Arbejderpartiet er et af de få partier, som ikke er religiøst bundet, og det har givet partiet en frihed under diskussionen om regeringen Marijnen-Biesheuvels vanskeligheder i forbindelse med krisen omkring kongehuset, som andre partier- og i særdeleshed ikke det katolske folkeparti har haft.

Prinsesse Irenes pludselige forlovelse kunne måske på afstand i begyndelsen have et skær af ugebladsromantik over sig. Men ikke i Holland. For det første er fronten mellem katolikker og protestanter trukket meget skarpt op, meget skarpere end f. eks. i Danmark. Der er for den enkelte en meget mere aktiv stillingtagen til religionen end hjemme, hvilket vel også er naturligt med befolkningen næsten ligeligt delt mellem katolikker og protestanter. Den religiøse deling slår i øvrigt igennem ikke alene i politik men også i fagbevægelse og i landboorganisationer. På den anden side betyder partiernes religiøse binding, som en hollandsk politiker sagde det til mig en-

gang, at partierne ikke kan blive så ensidigt klassebevidste, som de ville kunne uden. Et parti som det katolske folkeparti må være så rummeligt, at det inden for sine rammer må have plads for alle af katolsk observans fra det yderste højre og så langt imod venstre, som religionen nu tillader det. Tillige betyder koalitions-regeringssystemet, at de partier, der har udsigt til at blive regeringsdeltagere, får sværere ved at forsvare ekstreme standpunkter.

Men hele krisen omkring kongehuset rejste pludselig det religiøse spørgsmål med fornyet styrke. For ikke alene forlovede prinsesse Irene sig, hun gik også over til den katolske tro – og hun forlovede sig med en prins, der gjorde krav på tronen – netop i Spanien som i århundreder var den hollandske arvefjende frem for nogen. Gamle følelser, man troede glemt, vaktes pludseligt til live. Prinsessen var sig øjensynligt ikke bevidst, hvilke enorme vanskeligheder hun gennem sine spontane handlinger satte ikke alene sine forældre men også sit lands regering og parlament i.

Såvel det hollandske kongehus som regeringen er kommet tilsyneladende nogenlunde igennem den meget alvorlige krise. Man håber nu på en afsvalende og mere stabil periode, hvor man kan koncentrere sig om indre politiske problemer af mere almindelig karakter, men det vil tage tid, førend de sår, der blev tilføjet de forskellige under kongehuskrisen, vil blive lægt. Arbejderpartiet fremsatte under krisen skarp kritik af det katolske folkeparti såvel i radio som i fjernsyn. Det katolske parti afviste denne kritik – ikke mindre skarpt. Og dønningerne fra denne meningsudveksling har endnu ikke ganske lagt sig.

I de seneste måneder er imidlertid kommet et nyt element ind i hollandsk politik, som er begyndt at optage offentligheden stærkt. Forbindelsen mellem Holland og dets gamle forbindelse Indonesien står muligvis foran en genoptagelse. Den indonesiske udenrigsminister Subandrio besøgte i april Holland i tre dage og havde lange samtaler med bl. a. udenrigsminister Joseph Luns. At disse har tjent til en længe hårdt tiltrængt forbedring af klimaet mellem parterne er klart, men hvor stor betydning den nye kontakt skal tillægges er endnu uvist. To regeringsdelegationer forhandler i disse måneder om de nærmere enkeltheder – og førend disse er afsluttede er det ikke muligt at sige noget om muligheder for nøjere økonomisk forbindelse mellem landene. Et af de største problemer under disse forhandlinger er at finde en løsning på det hollandske krav imod Indonesien om en erstatning på 6 milliarder kroner.

Problemer skorter det således ikke på i Holland i disse år – selv om man er medlem af et ekspanderende fællesmarked. Tilsyneladende heller ikke på vilje til at løse disse. Spørgsmålet er blot om regeringen har kræfter nok til at gøre det. I den senest udkomne oversigt over den økonomiske udvikling i Holland udarbejdet af OECD udtrykkes mild optimisme. Men man

vurderer udfaldet af sidste års løneksplosion til at blive en stigning i lønningerne på ialt 16 pct. i 1964, og at eksportpriserne vil blive påvirket kendeligt heraf, således at konkurrenceforspringet i nogen måde vil gå tabt. Den kraftige ekspansion er et overstået stadium, finder man nu, men i regeringskredse finder man stadig en forsigtig optimisme med hensyn til den fremtidige udvikling. Man er overbevist om, at det vil lykkes at holde den nu opnåede balance. På en række områder er sat ind med antiinflationistiske forholdsregler, som i den udstrækning, det er muligt kædes sammen med de øvrige fællesmarkedslandes.

Tilsyneladende spores ingen frygt for, at dette måske en overgang skulle føre til en vis stigning i arbejdsløsheden, for man er på det rene med, at den eneste måde at afbøde de værste af inflationsvirkningerne på er et solidt greb om pris-lønforholdet. Og det synes man rede til at holde, selv om det også kan medføre større indrepolitisk uro med en endnu kraftigere aktivitet fra arbejderpartiet. Men der er fire år til næste valg, og så længe skulle den nuværende inflationistiske tilstand forhåbentligt ikke vare.